Praca ta, oprócz wartości informacyjnej, ma dla badacza kultury literackiej również szczególną wartość metodologiczną, zwraca bowiem uwagę na syngenetyczny charakter literatury, rekonstruując najistotniejsze zjawiska literackie w ujęciu synchroniczno-diachronicznym. Jednak, jak sądzę, główną zaletą rozważań podjętych przez Martinka jest to, że wyprowadza kategorię literatury regionalnej z ciasnych ram prowincjonalizmu i lokuje ją na arenie międzynarodowej, pokazując jej miejsce na kulturowej mapie i wyjaśniając, na czym polega wkład kultury regionalnej w rozwój kultury narodowej.

Ilona Gwóźdź-Szewczenko

Drahomíra Vlašínová, *Ludmila Hořká. „Hořký život – hořké jméno". Portrét spisovatelky Ludmily Hořké*, Opava: Matice slezská 2008, ss. 94.

Książka zatytułowana *Ludmila Hořká. „Hořký život – hořké jméno". Portrét spisovatelky Ludmily Hořké* ukazała się jako szósta pozycja w serii „Osobnosti Slezska" (Osobowości Śląska), która wydawana jest przez instytucję Matice slezská (Macierz Śląska) w Opawie. Celem serii jest przybliżenie kulturowej historii czeskiego Śląska. Bohaterami poszczególnych publikacji są znaczący literaci, artyści, muzycy, pracownicy naukowi oraz inne postaci, wyraźnie zaznaczające swoją obecność w historii Śląska, których wkład w rozwój tego regionu nie został w dostatecznej mierze zbadany i oceniony.

Ludmila Hořká to pseudonim artystyczny śląskiej pisarki, której prawdziwe imię i nazwisko brzmiało: Marie Šindelářová. Jak podaje badaczka jej twórczości, pytana o przyczyny obrania takiego miana odpowiadała: „Proč jsem si dala jméno Hořká? Hořký život – hořké jméno" (s. 18). Tytułowa figura stylistyczna wysuwająca na plan pierwszy cytat dotyczący „feralnego" pseudonimu (odzwierciedlającego złożoną sytuację egzystencjalną) sugeruje, że elementem porządkującym narrację metaliteracką będą właśnie koleje życia śląskiej pisarki. Druga część tytułu implikuje podejście historycznoliterackie. Trafny i nośny semantycznie tytuł jest kluczem do podejścia badawczego zaproponowanego przez autorkę.

Ludmila Hořká – bohaterka rozważań Vlašínovej – była, mówiąc bez ogródek, prostą kobietą ze wsi, a zarazem literackim samoukiem, osobą o dużej intuicji artystycznej i wielkiej wrażliwości twórczej. Przystępując do kreślenia jej profilu literackiego, nie można pominąć aspektu biograficznego, który miał decydujący wpływ na uformowanie się osobowości twórczej i stanowi swoistą konkretyzację do literackiej spuścizny Hořkej, bez której rzetelna analiza jej dorobku nie jest możliwa. Taką taktykę interpretacyjną, którą najzwięźlej można by określić jako eksplorację od biografii ku materii literackiej, obiera Drahomíra Vlašínová.

Książka składa się z trzech zasadniczych rozdziałów. Pierwszy bardzo plastycznie przedstawia koleje życia śląskiej pisarki. Marie Šindelářová urodziła się w okolicach Opavy. Ze względu na ubóstwo i warunki nie otrzymała odpowiedniego wykształcenia. Wpierw uczęszczała do niemieckiej szkoły w Kravařach (ponieważ czeskiej szkoły tam nie było), potem ukończyła dwuletnią szkołę powszechną w Štítinie. Jej wykształcenia nie można więc określić nawet mianem podstawowego. Ojciec prowadził miejscową gospodę, a kiedy umarła mu żona (Marie miała wówczas dziewięć lat), ożenił się powtórnie. Wtedy córka zamieszkała z ciotką. Mając jedenaście lat, zaczęła pomagać ojcu przy pracy w gospodzie, a po jego śmierci sama zaczęła ją prowadzić. Żyła więc zupełnie inaczej niż większość współczesnych pisarzy, odróżniał ją nie tylko brak wykształcenia, ale także praca zawodowa oraz warunki socjalne panujące ówcześnie na tym terenie.

W rozdziale wstępnym, stanowiącym niejako *preludium* do dalszych rozważań, Vlašínová przywołuje drugi niezwykle ważny kontekst interpretacyjny: miejsce, w którym żyje, tworzy i które opisuje w swych dziełach Hořká. Jest to Hlučínsko (ziemia hulczyńska), region leżący na Nizinie

© for this edition by CNS

Śląskiej pomiędzy dwoma miastami, Opavą a Ostravą, z którym nierozerwalnie sprzęgnięte są koleje życia śląskiej pisarki. O ile geograficzne umiejscowienie tego kraiku nie nastręcza trudności (jest częścią regionu Śląsk i dziś stanowi skromną część województwa morawskośląskiego), o tyle jego przynależność geopolityczna na przestrzeni wieków nie jest już tak nieskomplikowana. Pogmatwane losy tego malowniczego regionu targanego sporami niemiecko-czeskimi doskonale obrazuje język, jakim posługiwali się jego obywatele. Tak zwana moravština będąca dialektem języka czeskiego (podobnie jak kultura tego regionu) jest przesycona wpływami i stanowi ciekawy konglomerat cech czeskich, polskich i niemieckich.

Znajomość losów regionu zwanego Hlučínsko oraz ówczesnych realiów i warunków socjalno-bytowych panujących w owych czasach na tym skrawku Śląska stanowi istotną wskazówkę do zrozumienia nie tylko twórczości, ale i całej działalności artystycznej Marii Šindelářovej. Jej ojciec „mluvil moravsky, smyšlení byl německého" (s. 11), matka natomiast to była „moravka, německy neuměla" (s. 11). Sama Hořká pisała w rodzimym dialekcie, a jej szeroko pojętą działalność cechował lokalny patriotyzm. Co ciekawe, punkt ciężkości jej zainteresowań oscylował wokół spraw „czeskich" i „czeskości". Raziło to jej krajanów w większości mających poczucie przynależności do narodowości niemieckiej. W związku z tym niejednokrotnie szykanowano ją, bojkotując prowadzoną przez nią gospodę, co było ogromnym ciosem dla kobiety mającej na utrzymaniu wielodzietną rodzinę. Konsekwencje działalności kulturowo-literackiej Hořkej okazały się więc dla jej sytuacji życiowej tragiczne, była wielokrotnie przesłuchiwana, a nawet przetrzymywana w więzieniu w Opavie. Jak podaje Vlašínová, pisarka przejmująco scharakteryzowała swój los: „Měla jsem velkou bidu. Nevypsatelnou" (s. 14).

W drugim rozdziale autorka omawia pierwszy etap aktywności kulturowo-literackiej śląskiej pisarki, akcentując znamienne przejście od zainteresowań *stricte* etnograficznych, poprzez publicystykę aż do działalności literackiej, czyli do poezji i prozy. Na początku lat 20. stała się członkiem, a później także kierownikiem oddziału stowarzyszenia etnografów „Sedlišťaně" w Kravařach. Pod wpływem etnografów Jana Vyhlídala i Františka Myslivca rozpoczęła swą działalność zbieractwa pieśniowego i literackiego folkloru. Założyła także zespół taneczny, który wspierała nie tylko swym nazwiskiem, ale także jeździła z nim na występy i propagowała swoją małą ojczyznę, występując w lokalnym stroju ludowym. W programie był folklor hulczyński (pieśni i tańce). Przedstawienia cieszyły się dużym zainteresowaniem i okazały się wielkim sukcesem.

Profil artystyczny Hořkej kształtował się w okresie dwudziestolecia międzywojennego, począwszy od pierwszych publikacji w 1925 r. aż do początku II wojny światowej. Pisać do czasopism zaczęła w połowie lat 20. Przede wszystkim drukowała zanotowane przez siebie ludowe piosenki, baśnie oraz inną twórczość ludową, a także własne poezje. Publikowała głównie w opawskich czasopismach. Debiut poetycki zdaje się przedłużeniem linii folklorystycznej. Stylizacja jest tak uderzająca, że liryki wydają się echem poezji ludowej. Jako przykład badaczka twórczości Hořkej podaje wiersz pt. *Žertovná* (s. 23).

Na uwagę zasługuje fakt, że Vlašínová nierzadko przywołuje również opinie komentatorów twórczości Hořkej formułowane w dobie, gdy tworzyła. Taki zabieg pozwala na głębsze zrozumienie „fenomenu kulturowo-politycznego" (sformułowanie autorki, s. 23), jakim z całą pewnością była czeska pisarka.

Rozdział trzeci opatrzony tytułem *Studánka vody živé*, który stanowi cytację określenia Vladimíra Holana (s. 36) poświęcony jest utworom prozatorskim. Opisane są również wszelkie okoliczności towarzyszące wydaniu konkretnej książki. Vlašínová akcentuje ponadczasowy wymiar powieści Hořkej, przywołując literackie opisy uczuć, macierzyństwa, nostalgii, nieszczęśliwej miłości itp. Jednocześnie przywołuje pasaże traktujące o ówczesnych realiach panujących na tym skrawku Śląska.

Istotne, a zarazem diagnostyczne dla omawianego pisarstwa są eksponowane przez Vlašínową również toposy przewijające się w tejże twórczości, świadczące o problematyce szczególnie intry-

© for this edition by CNS

gującej śląską pisarkę. Uderzający jest zwłaszcza motyw domu jako małej ojczyzny (np. s. 37) oraz jako kraju lat dziecięcych (np. s. 68), a także jako nośny znaczeniowo obraz tragicznego bagażu stanowiącego obciążenie dla danej jednostki (s. 72–75).

Omawiana praca jest pierwszym syntetycznym spojrzeniem na całokształt sylwetki twórczej Hořkej. Przywołuje i podsumowuje dotychczasowe (należy dodać: nikłe) badania nad tym fenomenem literackim, przynosi także sporo nowych ustaleń. Znakomicie spaja dwa poziomy refleksji, choć należy podkreślić, że rozterki metodologiczne dotyczące łączenia badań nad biografią i twórczością literacką nie są autorce obce. Już w incipicie pierwszego rozdziału informuje o nich czytelnika: „Psát o životních osudech jiných lidí – spisovatelů obzvláště – rekonstruovat z útržků vzpomínek, autobiografických prvků obsažených v jejich dílech, z faktů, které o sobě tu a tam prozradí, je omamující dobrodružství duchovní povahy, které pisatel podstupuje s obavami i rozkoší zároveň. Protože si neustále musí klást otázku: do kolika řádků či stran mám právo vtěsnat jeden celičký lidský život […]. A pak si ten, kdo se pokouší o jeho rekonstrukci, klade otázky další a další, například do jaké míry jsou fakta, autorem vyřčená, produktem literární nebo autorské stylizace a sebestylizace […]" (s. 10).

Książka stanowi w istocie bardzo sumiennie i wszechstronnie oświetloną monografię tematu określonego w jej tytule, opartą na bardzo szerokim uwzględnieniu dorobku piśmienniczego Hořkej i badawczego innych eksploratorów jej twórczości. Przede wszystkim zaś jest prezentacją własnych badań autorki, szczególnie aktualnych w okresie poszukiwań i przewartościowań, jeśli chodzi o szeroko rozumiane badania nad biografistyką. Wydaje się, że spojrzenie na twórczość Ludmily Hořkej przez pryzmat jej biografii i aktualnego tła społeczno-politycznego okazało się celnym zabiegiem. Odbiór tego pisarstwa dokonuje się tu wyraźniej poprzez procesy konkretyzacyjne niż analityczne. Omawiana praca bardziej dokumentuje proces formowania się osobowości twórczej, a nie poszczególne, wyizolowane teksty literackie.

Znakomity język publikacji, liczne cytacje z dzieła Hořkej powodują, że książka stanowi wartość nie tylko dla historyka literatury. Gromadzi i komentuje materiał niejednorodny gatunkowo, przedstawiając różne aspekty tej złożonej działalności pisarskiej, systematyzuje ją i wydobywa artystyczną wartość wielu utworów. Napisana jest żywo, interesująco i przystępnie, można ją więc z całym przekonaniem polecić najszerszemu kręgowi czytelników zainteresowanych kolejami życia i dorobkiem artystycznym Ludmily Hořkej. Monografię zamykają dane bibliograficzne oraz ilustracje, będące istotnym dopełnieniem analiz historycznoliterackich. Drahomíra Vlašínová określa omawianą pozycję jako jej własny hołd pisarski złożony Śląskowi, z którym związała swoje życie zawodowe.

Ilona Gwóźdź-Szewczenko

Jaroslav Lipowski, *Ewolucja nazwisk południowej części Śląska Cieszyńskiego w czasach austriackich. Analiza słowotwórczo-statystyczna i graficzna*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2008, ss. 349.

Recenzowana książka jest monografią o charakterze przeglądowo-analitycznym o objętości prawie 350 stron. Składa się z trzech części (1. Wprowadzenie teoretyczne i metodologiczne, 2. Analiza diachroniczna nazwisk, 3. Spis nazwisk w układzie alfabetycznym), a także niezbędnych w pracach naukowych: wykazów skrótów oraz źródeł i literatury.

Celem publikacji było opracowanie diachroniczne antroponimii południowego subregionu Śląska Cieszyńskiego, którego centrum tworzy miasteczko Jabłonków. Zamiarem autora było uchwycenie przemian strukturalnych antroponimów, określenie cech słowotwórczych, jak również sposobu zapisu nazwisk, które występowały na poszczególnych etapach ewolucji, nasilania się tych

© for this edition by CNS